

Latvijas Republikas tiesībsargs

Baznīcas iela 25, Rīga, LV-1010, tālr.: 67686768, fakss: 67244074, e-pasts: tiesibsargs@tiesibsargs.lv, www.tiesibsargs.lv

Rīgā

2019. gada 5. februārī Nr. 1-6/1

Satversmes tiesas tiesnesim
Jānim Neimanim
Jura Alunāna ielā 1
Rīgā, LV-1010

Par viedokli lietā Nr. 2018-24-01

2019. gada 4. janvārī Tiesībsarga birojā saņemts Jūsu lēmums, ar kuru Latvijas Republikas tiesībsargs atzīts par pieaicināto personu lietā Nr.2018-24-01 „Par Apcietinājumā turēšanas kārtības likuma 28. panta otrās daļas, redakcijā, kas bija spēkā līdz 2018. gada 2. janvārim, atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 96.pantam”.

Lēmumā tiesībsargs uzaicināts rakstveidā izteikt viedokli par apstrīdētās normas atbilstību Satversmes 96. pantam. Papildus Satversmes tiesa lūdz sniegt atbildes uz šādiem jautājumiem:

- 1) vai var uzskatīt, ka Apcietinājumā turēšanas kārtības likuma 28. panta otrā daļa paredzēja automātisku apcietināto sarakstes kontroli;
- 2) vai drošības līdzekļa – apcietinājums – piemērošana (tā piemērošanas iemesli) jau paši par sevi neattaisno apcietinātā sarakstes vispārēju kontroli izmeklēšanas cietumā;
- 3) vai individuāla un laikā ierobežota apcietinātā sarakstes kontrole, kā to norāda Augstākā tiesa, būtu uzskatāma par alternatīvu līdzekli, kas mazāk ierobežotu apcietinātā pamattiesības, bet vienlaikus tikpat efektīvi sasniegtu apcietinātā sarakstes kontroles leģitīmo mērķi;
- 4) ja apcietinātā sarakstes vispārējai kontrolei nav citu alternatīvu līdzekļu, vai apcietinātā sarakstes vispārēja kontrole ir atbilstoša (samērīga)?

Lieta Satversmes tiesā ierosināta pēc Augstākās tiesas pieteikuma. Augstākā tiesa vērsās Satversmes tiesā, izskatot administratīvo lietu, kas ierosināta, pamatojoties uz personas pieteikumu par cietuma faktiskās rīcības atzīšanu par prettiesisku, no 2012. gada 30.decembra līdz 2013.gada 30.decembrim pakļaujot kontrolei pieteicēja korespondenci.

Apcietinājumā turēšanas kārtības likuma 28.panta otrā daļa redakcijā, kas bija spēkā līdz 2018.gada 2.janvārim (turpmāk – apstrīdētā norma), noteica:

(2) Izmeklēšanas cietuma darbinieki kontrolē apcietinātā saraksti un telefonsarunas (izņemot saraksti un telefonsarunas ar šā likuma 15.panta trešajā daļā minētajiem adresātiem). Ja korespondences vai telefonsarunas saturs apdraud citu

cilvēku tiesības, demokrātisku valsts iekārtu, sabiedrības drošību, labklājību un tikumību, patiesības noskaidrošanu kriminālprocesā, kā arī ieslodzījuma vietu drošību, korespondenci aiztur vai pārtrauc telefonsarunu un paskaidro apcietinātajam korespondences aizturēšanas vai šīs sarunas pārtraukšanas iemeslu.

Privātās dzīves, mājokļa un korespondences neaizskaramību garantē Satversmes 96.pants un Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības Konvencijas (turpmāk – Konvencija) 8.pants.

Apstrīdētajā normā ietverta prasība kontrolēt apcietināta saraksti un telefonsarunas (izņemot saraksti un telefonsarunas ar likumā izsmeļoši uzskaitītiem adresātiem). Jau no Satversmes 96.panta un Konvencijas 8.panta teksta nepārprotami secināms, ka korespondences un telefonsarunu kontrole ietilpst šo normu tvērumā un ir uzskatāma par minēto tiesību ierobežojumu¹. Līdz ar to ir pārbaudāms, vai šis ierobežojums ir attaisnojams.

Izskatot lietas par tiesībām uz privāto dzīvi un korespondences neaizskaramību, ECT ņem vērā, vai pamattiesību ierobežojums ir noteikts ar likumu, vai tam ir viens vai vairāki leģitīmi mērķi un vai tas ir nepieciešams demokrātiskā sabiedrībā.

Vai pamattiesību ierobežojums noteikts ar likumu

Eiropas Cilvēktiesību tiesas (turpmāk – ECT) judikatūrā nostiprinājusies atziņa, ka apstrīdētajam līdzeklim ne tikai ir jābūt ietvertam nacionālajā likumdošanā, bet šim likumam ir jābūt kvalitatīvam, pieejamam personām, uz kurām tas attiecas, un paredzamam attiecībā uz izrietošajām sekām.² Kas attiecas uz paredzamības kritēriju, ECT vairākkārtīgi akcentējusi, ka normu nevar uzskatīt par likumu, ja tā nav formulēta ar pietiekamu precizitāti, nodrošinot personai iespēju regulēt savu rīcību. Šai personai jābūt spējīgai (ja nepieciešams, tad ar zināmu atbalstu) atbilstoši apstākļiem paredzēt no likuma izrietošās sekas.

Augstākā tiesa ir norādījusi, ka nekas neliecina, ka apstrīdētā norma būtu pieņemta vai izsludināta, pārkāpjot normatīvajos tiesību aktos noteikto kārtību. Šādus apstākļus nekonstatē arī tiesībsargs.

Vienlaikus Augstākā tiesa pamatoti ir norādījusi, ka konkrētā norma nav uzskatāma par pieņemtu ar likumu, jo tā nav pietiekami precīza un nenodrošina pietiekamu aizsardzību pret iestādes patvaļu. Uz trūkumiem apstrīdētajā normā jau ilgstoši ir norādījis arī tiesībsargs. Piemēram, 2015.gada maijā tika nosūtīta vēstule Tieslietu ministram, norādot, ka apstrīdētā norma ir pretrunā Konvencijā un Satversmē noteiktajam. Tiesībsargs norādīja uz trūkumiem gan apstrīdētajā normā, gan teju analogiskā regulējumā Latvijas Soduzpildes kodeksā, ņemot vērā, ka ECT, vērtējot ieslodzīto un apcietināto personu korespondences kontroles nepieciešamību un samērību, izmanto līdzīgus kritērijus³. Gan 2015. un 2017.gada vēstulē Tieslietu

¹ Sk. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1999.gada 21.decembra spriedumu lietā Demirtepe pret Franciju, Nr.34821/97 26.paragrāfs, 2006.gada 15.jūnija spriedumu lietā Kornakovs pret Latviju, Nr.61005/00, 158.paragrāfs, kā arī 2002.gada 4.jūnija spriedumu lietā Faulkner pret Apvienoto Karalisti, Nr. 37471/97.

² Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2015.gada 16.jūnija spriedums lietā Delfi pret Igauniju. Nr. 64569/09. 120. paragrāfs.

³ Sk. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2000.gada 6.aprīļa spriedums lietā Labita pret Itāliju, Nr.26772/95, 176.-179.p.

ministrām⁴, gan 2016.gada vēstulē Saeimas priekšsēdētājam⁵ ir vērsta uzmanība uz to, ka saskaņā ar ECT praksē noteikto, ir ļoti svarīgi, ka apcietinātajām un ieslodzītajām personām noteiktie ierobežojumi ir skaidri un nepārprotami formulēti. Proti, ierobežojums nedrīkst būt noteikts ar vispārīgu likumu, kas dod pilnīgu rīcības brīvību publiskās varas pārstāvjiem, jo tas var novest pie nevajadzīgiem ierobežojumiem. Piemēram, ja amatpersonām ir ļauts kontrolēt saraksti, bet nav noteikti kontroles izpaušmes veidi. Tāpat apstrīdētā norma neparedzēja atšķirīgu kontroli atkarībā no korespondences adresāta, tajā nebija noteikts apjoms, kādā sarakste tiek kontrolēta, kādos gadījumos vēstuli ir pieļaujams izlasīt, bet kādos gadījumos aizturēt. Tāpat apstrīdētā norma nav uzskatāma par pietiekami skaidru, jo neparedz iespēju apcietinātajam apstrīdēt kontroles īstenošanu, nav noteikts ierobežojuma ilgums, kā arī sarakstes kontroles īstenošanai nav uzlikts pienākums izvērtēt kontroles nepieciešamību.⁶ Vienlaikus norādāms, ka, lai gan kontroli vispārīgi ir iespējams apstrīdēt kā cietuma faktisko rīcību Administratīvā procesa likuma kārtībā, šis kontroles veids nav efektīvs, jo rīcība notiek saskaņā ar likumu.

Jāņem vērā, ka persona apcietinājumā var atrasties ilgstoši, līdz ar to personai ir svarīgi uzturēt saikni ar ģimenes locekļiem, bet nav paredzēts veids, kādā nodrošināt to, lai netiktu apdraudēta krimināllietas izmeklēšana, vienlaikus ļaujot apcietinātajam baudīt tiesības uz privātās dzīves un korespondences neaizskaramību tiktāl, ciktāl tas ir iespējams. Lai gan ieslodzīto personu korespondences kontrole vispārīgi ir pieļaujama un nav iespējams normatīvos aktus noformulēt tā, lai tie būtu pilnīgi skaidri un ietvertu visus iespējamus gadījumus, tomēr to precizitātei ir jāsniedz zināms skaidrības līmenis, paturot prātā, ka nereti iespēja rakstīt un saņemt vēstules ir vienīgā personas saikne ar ārpusauli.⁷

Ņemot vērā iepriekš minētos apstākļus, secināms, ka apstrīdētā norma neatbilst tiem tiesu praksē nostiprinātajiem kritērijiem, lai atzītu, ka ierobežojums ir noteikts ar likumu. Konstatējot, ka attiecīgais cilvēktiesību ierobežojums nav noteikts ar likumu, nav nozīmes vērtēt tā samērīgumu, tomēr gadījumā, ja Satversmes tiesa nonāktu pie pretēja viedokļa, tiek sniegts vērtējums arī par to, vai apstrīdētā norma ir samērīga.

Leģitīmais mērķis

Satversmes 116. pants paredz, ka Satversmes 96.pantā noteiktās tiesības var ierobežot likumā paredzētajos gadījumos, lai aizsargātu citu cilvēku tiesības, demokrātisko valsts iekārtu, sabiedrības drošību, labklājību un tikumību. Savukārt Konvencijas 8.pants uzsver, ka privāto dzīvi var ierobežot, lai aizstāvētu valsts drošības, sabiedriskās kārtības vai valsts labklājības intereses, lai nepieļautu nekārtības vai noziegumus, lai aizsargātu veselību vai morāli, vai lai aizstāvētu citu tiesības un brīvības.

⁴ Tiesībsarga 2015.gada 19.maija vēstule Nr.1-5/118, 2017.gada 9.jūnija vēstule Nr.1-8/15.

⁵ Tiesībsarga 2016.gada 8.novembra vēstule Nr.1-8/27.

⁶ Sk., Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2010.gada 7.janvāra spriedumu lietā Onoufriou pret Kipru, Nr.24407/04 108.-114.paragrāfs, 2006.gada 16.novembra spriedums lietā Čiapas pret Lietuvu, Nr.4902/02, 1998.gada 23.septembra spriedums lietā Petra pret Rumāniju, Nr.27273/95, 1996.gada 21.oktobra spriedums lietā Calogero Diana pret Itāliju 15211/89.

⁷ Sk. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2006.gada 30.maija sprieduma lietā Kwiek pret Poliju, Nr.51895/99, 46.paragrāfu.

Analizējot apstrīdēto tiesību normu sistēmiski un teleoloģiski, secināms, ka ierobežojuma leģitīmais mērķis ir sabiedrības drošība. Proti, kontrole tiek veikta, lai nodrošinātu, ka netiek kavēta krimināllietas izmeklēšana vai plānoti citi noziedzīgi nodarījumi. Līdz ar to ierobežojumam ir leģitīmais mērķis, un tas kalpo šī mērķa sasniegšanai.

Nepieciešamība demokrātiskā sabiedrībā

Apstrīdētās normas nepieciešamība demokrātiskā sabiedrībā jāizvērtē, analizējot, vai privātās dzīves ierobežojums ir samērīgs ar leģitīmo mērķi, vai ierobežojums atbilst neatliekamai sabiedriskai vajadzībai.

Apstrīdētā norma skar apjomīgu personu grupu, kurā ietilpst visas apcietinātās personas, un netieši arī personas, kas vēlas ar tām komunicēt. Laikā, kad spēkā bija apstrīdētā norma, tā pieļāva apcietināto sarakstes automātisku kontroli. Arī faktiski šī kontrole tika veikta, vēstules ne vien vizuāli apskatot un pārbaudot, bet arī izlasot. Izņemot likumā īpaši noteiktu adresātu loku, piemēram, noteiktas institūcijas vai personas aizstāvi, kontrolei bija iespējams pakļaut visas vēstules, neatkarīgi no tā, vai ir saņemta kāda operatīvā informācija par sūtījuma saturu, sūtījumā ietvertu vēstījumu vai adresāta personību. Vienlaikus nebija skaidri noteikts, kas notiek ar iegūto informāciju, proti, vai tā tiek sistēmiski analizēta un uzglabāta, kādos gadījumos sūtījumu aiztur vai konfiscē.

Atbildot uz Satversmes tiesas uzdotajiem jautājumiem, norādu, ka personai piemērotais drošības līdzeklis – apcietinājums, pats par sevi neattaisno apcietinātā sarakstes vispārēju kontroli izmeklēšanas cietumā. Kriminālprocesa likuma 272.pantā ir skaidri noteikti gadījumi, kādos var piemērot apcietinājumu, un tie saistīti ar pamatotām aizdomām par to, ka persona noziedzīgu nodarījumu ir izdarījusi un varētu izvairīties no saviem kriminālprocesuālajiem pienākumiem vai arī izdarīt jaunu noziedzīgu nodarījumu. Vienlaikus jāņem vērā, ka mērķis panākt, lai persona neizdarītu jaunu noziedzīgu nodarījumu vai neizvairītos no saviem pienākumiem primāri tiek sasniegts tieši ar šī drošības līdzekļa piemērošanu, bet korespondences kontrole ir tikai papildu ierobežojums. Tāpēc arī attiecībā uz apcietinātajām personām būtu jāveic pēc iespējas individuāls invertējums tam, kādā apjomā ir nepieciešams kontrolēt šo personu korespondenci un telefona zvanus. Jāņem vērā, ka apsūdzētā vai aizdomās turamā statuss nav pietiekams pamats, lai automātiski liegtu teju jebkādas personas tiesības uz privātās dzīves un korespondences neaizskaramību. Nav samērīgi pieņemt, ka jebkura vēstule, ko persona nosūta, atrodoties apcietinājumā, tiek rakstīta ar mērķi traucēt vai izvairīties no pirmstiesas kriminālprocesa, tiesas, sprieduma izpildīšanas vai arī plānot citu noziedzīgu nodarījumu. Lai gan noteiktos gadījumos tas ir iespējams, šīs situācijas neatsver nepieciešamību pēc vispārējas kontroles. Kā jau tas tika norādīts arī vēstulēs Tieslietu ministram un Saeimas priekšsēdētājam, viens no alternatīviem veidiem šī jautājuma risināšanai būtu individuāla un laikā ierobežota apcietinātā sarakstes kontrole. Proti, atbildīgajām amatpersonām būtu individuāli jāizvērtē, vai konkrēto vēstuli nepieciešams pārbaudīt, to vizuāli apskatot vai arī izlasot. Būtu nosakāms laika periods, kādā ir jāveic kontrole, cik ilgi ir pieļaujams vēstuli aizturēt. Tāpat būtu iespējams paredzēt, ka pastiprināta kontrole ir pieļaujama noteiktu laika posmu pēc tam, kad persona apcietināta, jo šajā periodā pastāv augstāks risks, ka sarakste var tikt veikta ar personām, kas kādā veidā saistītas ar noziedzīgā

nodarījuma izdarīšanu, vai vēlmi izvairīties no saviem kriminālprocesuālajiem pienākumiem. Savukārt laika gaitā, atrodoties apcietinājumā, pieaug personas nepieciešamība uzturēt kontaktus ar ģimeni, tuviniekiem, daļā gadījumu arī samazinās iespēja traucēt procesu, jo šajā posmā ir iegūti jauni pierādījumi, liecības u.tml. Tādējādi, jo ilgāku laika posmu persona atrodas apcietinājumā, jo rūpīgāk būtu jāvērtē automātiskas kontroles nepieciešamība. Gan ECT praksē paustās atziņas, gan arī šajā viedoklī minētie apsvērumi nepārprotami norāda, ka apcietinātās personas vispārējai sarakstes kontrolei ir citi alternatīvi līdzekļi, kas varētu vienlīdz labi kalpot leģitīmā mērķa sasniegšanai, kā arī mazāk ierobežot indivīda pamattiesības. Līdz ar to nav iespējams atzīt, ka ar apstrīdēto normu noteiktais ierobežojums ir samērīgs.

Tādējādi secināms, ka apstrīdētajā normā iekļautais ierobežojums nav uzskatāms par attaisnojamu un apstrīdētā norma neatbilst Satversmes 96.pantam. Lai gan zināma korespondences kontrole ir nepieciešama, tomēr tā nedrīkst būt automātiska. Likumdevējam ir jāparedz noteikts personu loks, kas vēstules drīkst pārbaudīt, kādos gadījumos ir pieļaujama vēstuļu pārbaude, tās atverot vai izlasot, kādos gadījumos ir pieļaujama vēstules atsavināšana vai aizturēšana, tāpat ir jānodrošina procesuālais mehānisms kontroles apstrīdēšanai. Šobrīd apstrīdētā norma ir zaudējusi savu spēku, jo ir izteikta jaunā redakcijā, tomēr jānorāda, ka, arī izstrādājot normas aktuālo redakciju, nav ņemti vērā visi tiesībsarga ieteikumi.

Pielikumā: Tiesībsarga 2016.gada 8.novembra vēstule Saeimas priekšsēdētājam Nr.1-8/27 uz 3 lapām.

Ar cieņu
Tiesībsargs

Juris Jansons